

UČENJE NA DALJAVO – GLAS UČENCEV IN DIJAKOV S PRIMANJKLJAJI NA POSAMEZNIH PODROČJIH UČENJA

Pomembni datumi v mesecu oktobru 2020

V tednu od **5. do 11. oktobra 2020** je **evropski teden ozaveščanja javnosti o disleksiji in drugih specifičnih učnih težavah** in je tudi **teden otroka**. Kot vsako leto se tudi letos *Bravo, društvo za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi učnimi težavami*, pridružuje evropski akciji ozaveščanja javnosti o značilnostih, potrebah in močnih področjih oseb s specifičnimi učnimi težavami. **V četrtek, 8. oktobra 2020, obeležujemo svetovni dan ozaveščanja javnosti o disleksiji, in v soboto, 10. oktobra 2020, svetovni dan duševnega zdravja.** V nekaterih državah pa je o ozaveščanju javnosti o disleksiji in drugih specifičnih učnih težavah namenjen cel mesec oktober. Vsa omenjena obeležja nam omogočajo, da javnosti opozorimo na skrb za kakovost življenja in izobraževanja otrok in mladostnikov s specifičnimi učnimi težavami.

V Društvu Bravo smo se odločili, da bomo v namen ozaveščanja šolske javnosti učence in dijake s težjimi specifičnimi učnimi težavami oziroma primanjkljaji na posameznih področjih učenja (PPPU) v anketi povprašali, kako so doživljali učenje na daljavo v času pandemije COVID-19. Učenci in dijaki so v anketi ocenili stanje, v katerem so se znašli, posredovali pomembne informacije o svojem učenju in počutju v tem obdobju, pohvalili pa so tudi vse tiste, ki so jim pomagali v kritičnih trenutkih. Ker v javnosti redko slišimo glas učencev s PPPU, člani Društva Bravo želimo starše, šolske strokovne delavce osnovnih in srednjih šol ter vse druge zainteresirane seznaniti z njihovimi odgovori.

Izobraževanje na daljavo

Prehod vzgojno-izobraževalnega dela iz učilnic v domače okolje v času pandemije COVID-19 je prinesel v slovenski šolski sistem številne spremembe, ki si jih v preteklosti nismo mogli zamisliti. Kot po svetu je bil tudi za nas prehod s klasičnega izobraževanja v razredu na izobraževanje na daljavo velik izziv za učence, njihove starše in šolske strokovne delavce.

Za izobraževanje na daljavo je bila posebno ranljiva populacija otrok s posebnimi potrebami (OPP), med katerimi je največji delež tistih, ki imajo PPPU, a še večji je delež učencev z učnimi težavami, vsi pa pogosto pri učenju potrebujejo dodatno pomoč in več prilagoditev (gradiva na www.ucne-tezave.si) kot vrstniki. Po podatkih MIZŠ (2020) je bilo v šolskem letu 2019/20 v osnovne šole vključenih 5.402 učenca s PPPU (41,3 % od vseh OPP), v srednje šole pa 2.676 dijakov s PPPU (50,2 % od vseh OPP), še mnogo več pa je bilo na obeh stopnjah izobraževanja učencev z učnimi težavami.

PPPU najenostavneje opredeljujemo kot skrite primanjkljaje ob povprečnih in nadpovprečnih intelektualnih sposobnostih posameznika, ki se ne razlikuje od vrstnikov, dokler ne dobi naloge, ko mora brati, pisati ali računati. Ne moremo pa teh učencev in dijakov opredeliti enoznačno, saj se razlikujejo po stopnji težavnosti primanjkljajev, po posebnih potrebah glede na vrsto specifičnih učnih težav, po vloženem trudu in po kakovosti učnega okolja, v katerem se učijo. Za vse pa je značilno, da imajo pomembno večje težave in potrebe, kot jih imajo enako stari vrstniki, ki živijo v podobnem okolju in so na področju branja, pisanja in računanja deležni podobnega poučevanja. Starši učencev in dijakov v času pandemije doma niso uspeli v zadostni meri nuditi pomoč pri učenju, saj niso imeli pedagoških in računalniških znanj ter potrebnih učnih in tehničnih pripomočkov. Precejšen delež učencev in dijakov je bil prikrajšan za dodatno strokovno pomoč (DSP) ali individualne oziroma skupinske oblike pomoči. Številni starši se bojijo, da njihovi otroci v času izobraževanja doma niso v zadostni meri napredovali na izobraževalnem področju.

Glas učencev in dijakov s PPPU

Že strokovni delavci ZRSŠ (2020) so z anketnim vprašalnikom pridobili različne informacije v zvezi z doživljanjem pandemije učencev in dijakov. V raziskavi je bilo iz celotne populacije vključenih 13 % osnovnošolcev in 10 % srednješolcev. Del učencev in dijakov je ocenil, da je bil pouk zahtevnejši, a tudi zanimivejši, 30 % učencev višjih razredov osnovne šole pa je navedlo, da so se doma lažje učili kot pri klasičnem pouku. Nekaj učencev in dijakov je v anketi navedlo, da so iskali pomoč pri učiteljih, ker niso imeli dostopa do računalnika, so težko opravili šolske zadolžitve, niso razumeli navodil in so bili osamljeni, ker se niso mogli družiti s sošolci. V času izobraževanja na daljavo so, po navedbah učencev in staršev, številni učitelji z učenci razvili dobre socialne odnose.

V Društvu Bravo smo učence in dijake s PPPU postavili v središče naše raziskave, ker želimo slišati njihov glas in ugotoviti, kako je pandemija COVID-19 vplivala na njihovo učenje, kako osamljene so se počutili, kako stresno je bilo zanje to obdobje, katere potrebe so navajali v zvezi z učenjem in tudi kako je domače in šolsko okolje uresničilo njihove potrebe. Podatke smo zbrali s spletnim vprašalnikom z 12 vprašanji. S tremi vprašanji smo pridobili osnovne informacije o anketirancih (spol, razred in vrsto primanjkljajev, opredeljenih v odločbi o usmerjanju), dve vprašanji sta bili odprtega tipa, štiri vprašanja z navedenimi trditvami, ki so jih izbirali na štiristopenjski lestvici, koliko se strinjajo s trditvijo (kot npr.: 1 – sploh ne velja, 2

– večinoma ne velja, 3 – večinoma velja in 4 – vedno velja), pri treh vprašanjih so lahko navedli več trditev in dodali svoj odgovor.

Odločili smo se, da bomo k reševanju ankete povabili učence s PPPU od 7. do 9. razreda osnovne šole in dijake srednjih šol. V šolskem letu 2019/20 je bilo v 7., 8. in 9. razredih 2.383 učencev s PPPU, v vseh srednjih šolah pa je bilo 2.676 dijakov s PPPU (MIZŠ, 2020). Anketni vprašalnik je reševalo 74 oseb, 54 % moškega spola in 46 % ženskega spola. 72 % je bilo osnovnošolcev s PPPU in 28 % dijakov s PPPU. Vprašanja z več trditvami je reševalo le od 43 do 46 anketirancev. Anketiranci so lahko izbrali več trditev pri opisu težav pri učenju, ki so bile opredeljene v dokumentih o usmerjanju. V 65 % so navajali težave pri branju, 55 % težave s pozornostjo, 53 % težave z organizacijo učenja, 51 % težave pri pisanju, 39 % težave pri računanju in 7 % drugo. Zbrani podatki so predstavljeni s frekvencami (f) in deleži, v posameznih primerih pa so bile testirane tudi razlike v odgovorih z neparametričnima statističnima preizkusoma za ugotavljanje razlik med skupinami – Mann-Whitnejev U -preizkus (U) in Kruskal-Wallisov preizkus (χ^2).

V nadaljevanju bodo predstavljeni nekateri rezultati anketiranih učencev in dijakov, ki lahko šolskim delavcem, staršem in drugim zainteresiranim omogočajo boljše razumevanje posebnih potreb učencev in dijakov s PPPU, pomagajo spoznati nekatere vidike njihovega doživljanja pandemije ter olajšajo izvedbo prilagojenega poučevanja in dodatnih oblik pomoči pri učenju.

Zaznavanje značilnosti in potreb učencev in dijakov s PPPU

Najprej nas je zanimalo, katere lastne značilnosti in potrebe so učenci in dijaki s PPPU najbolj poudarjali ($f = 46$). Izbrali so lahko več odgovorov. Združili smo deleža postavk *večinoma* in *vedno velja* zame ter deleže odgovorov razporedili po pogostosti izbire in posameznih vsebinskih sklopih. V predstavitvi značilnosti učencev in dijakov s PPPU ni statistično pomembnih razlik v odvisnosti od razredov osnovnih šol in letnikov srednjih šol.

Poudarili so, da:

- jim učenje močno olajša poslušanje učiteljeve razlage, poslušanje nekoga, ki prebere zapiske, ali poslušanje zvočnih zapisov (93 %) in učenje s sošolcem (45 %); učenje po slušni poti je statistično pomembno pogostejše prisotno pri anketirancih moškega spola ($P = 0,047$);
- je nekaterim v pomoč učenje s pomočjo besedil z dodanimi slikovnimi oporami (84 %);
- se radi družijo s prijatelji (89 %);
- so zadovoljni sami s sabo (85 %), a so statistično pomembno bolj zadovoljni s sabo posamezniki moškega kot ženskega spola ($P = 0019$);
- potrebujejo podporo odraslih, saj se lažje učijo, če jih učitelj pohvali za dobro opravljeno delo (89 %) in jim pomagajo starši (63 %);

- imajo težave s pozornostjo, saj se težko zberejo pri šolskem delu (83 %), potrebujejo več odmorov (78 %), se presedajo na stolu (56 %), jih starši stalno priganjajo k delu za šolo (54 %), delo za šolo odlagajo do zadnje minute (50 %);
- si radi sami določijo čas za opravljanje šolskih obveznosti (78 %) in imajo radi red pri šolskem delu (68 %);
- nimajo potrebnih gradiv (zapiskov, delovnih listov) za učenje (40 %);
- doživljajo stiske, ker se trudijo, a so kljub trudu neuspešni (50 %), in imajo psihosomatske težave ob delu za šolo, kot na primer: občutijo tesnobo, boli jih trebuh, glava idr. (35 %).

Zaznavanje sprememb, povezanih z učenjem na daljavo

Učenci in dijaki s PPPU ($f = 45$) so posredovali informacije o zaznavanju sprememb, ki so povezane z učenjem na daljavo. Izbrali so lahko več odgovorov. Združili smo deleža postavk *se strinja* in *zelo se strinja* ter deleže odgovorov razporedili po pogostosti izbire in vsebinskih sklopih. Navajali so, da so:

- imeli svobodo pri organizaciji časa za učenje (87 %), postali so bolj samostojni (73 %);
- jih starši bolj spodbujali s pohvalami (80 %) in jim več pomagali (77 %);
- od učiteljev dobili manj prilagoditev besedil, razlag, navodil, upoštevanja tempa dela (71 %), dobili manj jasna navodila za reševanje nalog (60 %), premalo učiteljevih povratnih informacij o uspešnosti pri učenju (51 %), imeli manj volje za učenje, ker ni bilo zgleda vrstnikov in spodbud učiteljev (47 %);
- bili deležni več pohval učiteljev (49 %) in več individualnih spodbud učiteljev (po telefonu, elektronski pošti, telefonskih sporočilih, Zoomu ...) (49 %);
- so bili prikrajšani za dodatno strokovno pomoč (46 %) (pri tej postavki so statistično pomembne razlike ($P = 0,019$) med učenci in dijaki, saj so se s trditvijo najbolj strinjali dijaki 1. letnika in najmanj učenci 9. razreda);
- imeli večje težave s prehodom na učenje na daljavo in drugačnim načinom dela (44 %) (pri tej trditvi so bile statistično pomembne razlike ($P = 0,048$) med dijaki 1. letnika, ki se izrazito strinjajo, in učenci 7. razreda, ki se najmanj strinjajo s to postavko), imeli pa so tudi težave z obvladovanjem informacijsko-komunikacijske tehnologije (39 %).

Čustvena podpora v času pandemije

Učence in dijake s PPPU ($f = 45$) smo povprašali tudi o vidikih čustvenega doživljanja v obdobju pandemije. Izbrali so lahko več odgovorov. Združili smo deleža postavk *večinoma* in *vedno je veljalo zame* ter deleže odgovorov razporedili po pogostosti izbire in vsebinskih sklopih. Poudarili so, da:

- so se dobro počutili v krogu družine (89 %), starši so se zanimali za njihovo delo za šolo (89 %), niso bili obremenjeni z nudenjem pomoči bratom in sestram (89 %) in starši jih niso kar naprej silili k učenju (69 %);
- starši so jim vedno priskočili na pomoč, če so jo potrebovali (86 %), kar so statistično pomembno pogosteje poročali anketiranci moškega kot ženskega spola ($P = 0,043$); če niso znali rešiti nalog, so jim doma pomagali (75 %) (pri tej trditvi so statistično pomembne razlike med učenci 7. razreda in 1. letnika srednjih šol, saj so prvi prejeli pomoč, drugi pa ne);
- niso občutili toliko strahu ali stiska zaradi COVID-19 (89 %), saj se starši niso prepirali med sabo (84 %), in tudi sami se niso prepirali s sorojenci (69 %);
- so pogrešali pogovore in igro v živo s prijatelji (80 %), zato so bili več časa v svoji sobi in igrali igrice, klepetali po socialnih omrežjih (44 %). Pri tej trditvi so statistično pomembne razlike med dijaki 2. letnika, ki so se najbolj strinjali s to trditvijo, in učenci 7. razreda, ki so se s trditvijo najmanj strinjali.

Finančne posledice pandemije

Iz tuje literature in slovenskih informacij medijev najdemo informacije tudi o finančnem vplivu pandemije na družinsko življenje in učenje učencev in dijakov ($f = 43$). Izbrali so lahko več odgovorov. Združili smo deleža postavk *večinoma* in *vedno je veljalo zame* ter deleže odgovorov razporedili po pogostosti izbire.

Navajali so, da:

- so imeli urejene prostorske pogoje (98 %);
- so imeli ustrezno informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (98 %);
- se niso spopadali z lakoto (98 %);
- se starši niso bali izgube službe (88 %);
- v družini niso občutili finančnih posledic (49 %).

Želje za naslednje šolsko leto

Želje po spremembah v naslednjem šolskem letu so se nanašale na tri področja, to so šolsko okolje, lastna zavzetost za delo za šolo in povratne informacije učiteljev. Učenci so za posamezno področje navajali svoje želje, ki so izražene v deležih.

Učence in dijake s PPPU smo povprašali po **željah v zvezi z učnim okoljem v naslednjem šolskem letu**. Napisali so lahko več odgovorov ($f = 39$). Odgovori, izraženi v deležih, so razporejeni po pogostosti navedb. Poudarili so, da si želijo:

- dobre odnose z vrstniki (76 %),
- več prilagoditev gradiv in več razlage (76 %),
- več časa za reševanje nalog (71 %),
- učenje po zgledu vrstnikov (38 %) in

- drugo (18 %), pri čemer so navajali, da si želijo več prijaznosti profesorjev, pridobivanje gradiv samo iz enega vira, predavanje kot v šoli preko programa Zoom za vse predmete, pomoč, kadar jo potrebujejo, tišino pri ocenjevanju, če bo izvedeno preko programa Zoom, več pouka z uporabo računalnika (kot je bilo pri delu na daljavo), pouk v živo in pa manj časovnih omejitev pri reševanju nalog.

Na vprašanje, kaj bi **želeli izboljšati pri sebi v naslednjem šolskem letu**, je odgovarjalo 37 mladostnikov s PPPU. Napisali so lahko več odgovorov. Odgovori so izraženi v deležih in razporejeni po pogostosti navedb. Poudarili so, da si želijo:

- izboljšati pozornost pri učenju (63 %),
- postati bolj samostojni (63 %),
- imeti več volje za učenje (58 %),
- vložiti več lastnega truda (42 %) in
- drugo (9 %), ki vključuje hitrejše pisanje in dobre ocene.

Sodelujoče smo povprašali tudi, **kakšnih povratnih informacij bi si v naslednjem šolskem letu želeli več**. Pridobili smo odgovore 37 mladostnikov s PPPU. Napisali so lahko več odgovorov. Odgovori, izraženi v deležih, so razporejeni po pogostosti navedb. Poudarili so, da si želijo:

- več povratnih informacij o svojem trudu (63 %),
- več povratnih informacij o napredku pri učenju (60 %),
- več povratnih informacij o ustvarjalnih rešitvah (33 %) in
- da bi bili spet doma in se učili na daljavo (2 %).

Povzetek ugotovitev

Glas učencev in dijakov s PPPU redko slišimo v javnosti, zato smo se člani Društva Bravo odločili, da jih spodbudimo k reševanju anketnega vprašalnika, povezanega z doživljanjem izobraževalnih izzivov v obdobju pandemije in željami za naslednje leto. V odgovorih so nam posredovali številne zanimive informacije o sebi, učenju, poznavanju strategij, ki so jim v pomoč pri učenju, podpori in izzivih, s katerimi so se srečevali. Njihovi odgovori niso aktualni le za obdobje pandemije, ampak so nam lahko v oporo pri iskanju učinkovitih rešitev v vsakodnevnem procesu njihovega izobraževanja in nudenja podpore v vseh oblikah pomoči doma in v šoli.

Naš namen je bil, da napišemo informativen prispevek, ki naj bo v pomoč odraslim pri razumevanju učencev in dijakov s PPPU ter pri iskanju učinkovitejših oblik pomoči zanje, kadar jih potrebujejo. Ker vzorec ni naključno izbran in ne zajema vseh rizičnih skupin učencev in dijakov s PPPU, ugotovitev ne moremo posplošiti. Treba bi bilo motivirati še več učencev in mladostnikov s PPPU, da rešijo anketo, ki jo najdejo na povezavi <https://www.1ka.si/a/296827>, in lahko nam pri tem pomagata. Ugotovitve pa so kljub temu

zanimive in uporabne za starše ter šolske in druge strokovne delavce, ki poučujejo ali nudijo različne oblike pomoči in podpore učencem in dijakom s PPPU.

Prof. dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič vedno poudarja, da moramo poslušati glas otroka, saj v primeru, ko spoštljivo povabimo otroka k sodelovanju, nam razloži, kako on vidi problem in rešitve in tako lahko dosežemo boljše sodelovanje posameznika pri odpravljanju težav in mnogo boljše rezultate. Odrasli bomo imeli manj težav pri iskanju rešitev in bomo dosegali boljše dosežke pri nujenju pomoči učencem in dijakom s PPPU, če bomo poslušali njihove obrazložitve težav in preverjenih strategij za zmanjševanje izobraževalnih izzivov, s katerimi se spopadajo. Navedli bomo nekatere poudarke iz dobljenih rezultatov.

Svoje značilnosti in potrebe učenci in dijaki s PPPU dobro poznajo, zato je smiselno, da nam jih posredujejo v razgovoru. V večjem deležu navajajo, da so uspešnejši, če dobijo ustrezno posredovane informacije, saj enim ustrezajo slušno in drugim vidno posredovane informacije. Pogosto se spopadajo z različnimi težavami pri učenju zaradi slabše pozornosti, ki je sopojavna motnja PPPU. Številne strategije, ki so jim lahko v pomoč, so predstavljene na spletni strani www.drustvo-bravo.si. Številni poudarjajo, da potrebujejo podporo in pohvalo odraslih. Kljub težavam, s katerimi se spopadajo, jih je velik delež zadovoljnih s sabo, posebno to velja za predstavnike moškega spola. Nekoliko manjši delež učencev in dijakov s PPPU, ki mora biti deležen še posebne pozornosti odraslih, navaja čustvene stiske in psihosomatske težave, ki jih doživlja kljub vloženemu trudu.

Učenci in dijaki s PPPU so navajali različne izkušnje, povezane z doživljanjem obdobja pandemije. Precejšen delež jih je zaradi več svobode in možnosti organizacije učenja v skladu s svojimi potrebami postalo bolj samostojnih, imeli so veliko podpore pri učenju s strani staršev in dobili so tudi pohvale in spodbude učiteljev. Največ težav s preходом na učenje na daljavo in drugačnim načinom učenja so imeli dijaki 1. letnikov srednjih šol, saj je prehod na nov način izobraževanja (z osnovnošolskega na srednješolskega) obremenjujoč za vse srednješolce, najmanj težav pa učenci 7. razredov. Del učencev in dijakov s PPPU pa je navajal, da so imeli premalo podpore, dobrih razlag in povratnih informacij s strani učiteljev, zato so predvidoma imeli tudi manj volje za učenje. Nekateri so pogrešali dodatno strokovno pomoč.

V tujih in domačih strokovnih prispevkih in medijskih objavah, povezanih z obdobjem pandemije, je bil precejšen poudarek na doživljanju čustvenih stisk šolajoče mladine. Prav zato je zanimivo, da tega nismo zaznali iz odgovorov večine učencev in dijakov s PPPU, vključenih v raziskavo. Navajali so, da so se dobro počutili v krogu družine, da so imeli podporo staršev pri učenju, da v družini ni bilo preprirov staršev in da se tudi oni sami niso prepirali s sorojenci in niso bili obremenjeni s skrbjo zanje. Večina pa je pogrešala pogovore in igro v živo s prijatelji, zato so se dijaki drugih letnikov srednjih šol statistično pogosteje kot drugi zatekali v svoje sobe k igranju igrice in klepetu na socialnih omrežjih. Teh rezultatov pa ne smemo posplošiti, saj je v populaciji učencev in dijakov s PPPU večji delež tistih, ki niso imeli tako ugodnih domačih pogojev, in tudi niso imeli možnosti, da bi reševali anketo.

Ob analizi posledic pandemije smo bili pozorni tudi na finančne posledice, ki so bile v strokovnih krogih in medijih pogosto navedene kot eden od povzročiteljev stisk, predvsem otrok iz družin z nižjim socialno-ekonomskim statusom. Ker se starši anketirancev niso bali za službe in so imeli zagotovljenih dovolj finančnih sredstev, otroci le-teh niso občutili finančnih posledic pandemije. Iz odgovorov učencev in dijakov s PPPU, vključenih v vzorec raziskave, lahko razberemo, da so le redki navajali, da so doživljali dodatne stiske zaradi slabih finančnih pogojev družine, zato bi tem morali nameniti več pomoči in podpore v šolskem okolju. Za večino učencev in dijakov s PPPU je slika drugačna od tiste pri anketirancih, saj večina ni imela urejenih prostorskih pogojev, vse potrebne informacijsko-komunikacijske tehnologije in nekateri so se spopadali tudi z lakoto.

Zanimive pa so bile tudi želje učencev in dijakov s PPPU za naslednje leto *v povezavi z učnim okoljem* (želeli so si dobrih odnosov s prijatelji, prilagoditev procesa poučevanja in drugo), *izboljšanjem lastne učinkovitosti* (želja po izboljšanju pozornosti, po večji samostojnosti, večji volji za učenje ter drugo) in *povratnimi informacijami učiteljev* (želijo povratne informacije o trudu, napredku pri učenju, ustvarjalnih rešitvah, a le eden se želi ponovno učiti na daljavo).

Na osnovi dobljenih rezultatov zaključujemo z ugotovitvijo, da dobri pogoji v domačem okolju in podporno šolsko okolje omogočajo učencem in dijakom s PPPU dobro počutje in uspešno premagovanje izzivov kljub primanjkljajem na posameznih področjih učenja. Izkoristimo njihovo željo po samostojnosti in jih podprimo, da bodo postali samozavestni, motivirani za učenje in bodo tako razvili svoje potenciale v šolskem in drugih okoljih.

Na žalost pa ima v celotni populaciji učencev in dijakov s PPPU tako dobre pogoje manjši delež populacije in na to moramo biti posebno pozorni. K sreči pa dobri pogoji niso odvisni le od materialnih pogojev, ampak tudi od razumevanja šolskih strokovnih delavcev, nudenja kakovostne pomoči in dobrega sodelovanja z učenci in dijaki s PPPU. Če jih bomo pogosteje povabili k skupnemu iskanju rešitev, nam bodo zaupali svoje težave in tudi dobre rešitve, ki so jim v pomoč. Verjemite, da s tem odrasli tudi sebi olajšamo delo in občutimo zadovoljstvo ob njihovem napredku. To pa bo tudi doprinos k boljšemu duševnemu zdravju vseh.

Poročilo smo pripravile:

Marija Kavkler, Karmen Javornik in Milena Košak Babuder

Ljubljana, oktober 2020